
ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Узунова Оксана Василівна,

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету*

Логвиненко Анастасія Вікторівна,

*студентка 4 курсу юридичного факультету
Запорізького національного університету*

В Україні вже майже дев'ять років діє новий Кримінальний кодекс України, тоді як сфера кримінального процесу й досі залишається нереформованою. Такий стан двох споріднених галузей навряд чи може ефективно служити завданням захисту прав і законних гарантій людини і громадянина України, передбачених законодавством. Наша держава є однією з небагатьох країн-членів колишнього СРСР, яка живе за Кримінально-процесуальним кодексом України (далі - КПК України), який був прийнятий ще у 1960 році.

Найбільш значущі зміни в КПК України були внесені Законом України від 21 червня 2001 р., які відомі під назвою «мала судова реформа». Однак, незважаючи на велику кількість змін, дедалі очевиднішим стає те, що практика фрагментарних удосконалень закону не може змінити ситуацію [1, 24].

Необхідність кардинальних змін у сфері кримінального судочинства є нагальною і не викликає жодних сумнівів. Бюрократизація процесу, тотальне порушення процесуальних строків, розгляд справ по декілька років, побиття, знущання, катування над затриманими, про що свідчать повідомлення в засобах масової інформації, та багато чого іншого. Все це маємо сьогодні. Проте чи є шанс уникнути цього завтра? Криза, а в нашому випадку, - політична і правова - це також шанс. Такий шанс використати буде вже важче, але ще можливо, тож ним слід скористатися ефективно, з користю як для кожного громадянина окремо, так і для суспільства і держави.

На думку М. Погорецького, основними причинами того, що Україна до цього часу не прийняла нового КПК України є такі: відсутність політичної волі та відповідальності в уповноважених чільників держави; відсутність послідовності у державній політиці України; відсутність сталих науково обґрунтованих та загальноновизнаних національних цінностей і пріоритетів; недосконалість державних політичних інституцій, що створює умови для їх протистояння та низького рівня виконавчої дисципліни; недосконалість правоохоронної та судової систем; недостатність науково-правового забезпечення діяльності Верховної Ради України; лобювання відомчих та корпоративних інтересів; незаінтересованість окремих політичних та інших впливових сил держави в установленні правопорядку в Україні; низький рівень правосвідомості та правової культури у суспільстві [2, 29-30].

Вже півтора року, як був виданий Указ Президента України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 р., який запроваджує принципово новий підхід (Концепцію) щодо змін у цій сфері. Новою Концепцією, зокрема, передбачено: 1) зміна діючої концепції доказування вини особи (головний елемент - визнання вини) як такої, що суперечить основам демократичного суспільства у сфері прав людини; 2) визнання і законодавче закріплення позиції про те, що зізнання та інші свідчення чи відомості, які отримані шляхом допитів не мають бути головними доказами проти особи; 3) процедуру кримінального розслідування сконцентрована на зібранні міліцією максимальної інформації про обставини кримінального діяння, а визнання таких даних доказами

у справі має бути здійснене виключно судом за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту. Також багато чого іншого, справді новаторського для української правової системи та сфери кримінального судочинства [3].

В жовтні 2009 р., для обговорення юридичною спільнотою, було представлено проект КПК України, розроблений Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права [4]. Цей проект викликав численні жваві та гострі дискусії у експертному середовищі та серед практиків в Україні, з яких, на нашу думку, багато хто просто не розуміє цивілізаторсько-доктринальних новел цього проекту КПК України, хтось в силу обмеженої здатності до сприйняття нового, а хтось свідомо виступає проти новацій, оскільки цілком влаштовує існуюча ситуація і є бажання жити за інерцією.

Законопроект містить ряд нових та прогресивних положень, спрямованих на забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві, реалізацію демократичних засад кримінального процесу, удосконалення та розширення меж судового контролю за дотриманням прав людини, створення такого порядку судового розгляду, який забезпечує можливість прийняття судом законного, обгрунтованого та справедливого рішення.

Вказаний проект КПК України був розроблений перш за все для захисту наших громадян, які опиняються під підозрою скоєння злочину, що вигідно вирізняє його з-поміж інших таких проектів. Розробляючи його, автори взяли за основу Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини, частково – Франції та інших європейських країн, а також міжнародний досвід з адаптацією під українську специфіку.

На позитивну оцінку заслуговує передбачений законопроектом порядок розгляду кримінального провадження судом присяжних, що відповідає Конституції України (ч. 2 ст. 129). Важливе значення для право застосовної практики має також вирішення питань, які давно потребують належного законодавчого врегулювання, а саме – порядку надання міжнародної допомоги в кримінальних справах та відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження [5, 5].

Доопрацьовані глава 2, яка регулює засади кримінального провадження, глава 4 «Докази і доказування» [6, 210]. Розробники законопроекту погодилися із необхідністю встановлення 72-годинного строку затримання особи без ухвали суду, що відповідає і Конституції України, і тому, що менший строк є занадто стислим для правозастосовників.

Проте нове кримінально-процесуальне законодавство не повинно створюватися за принципом заперечення і руйнування всього попереднього. Багато положень чинного кримінально-процесуального законодавства перевірені практикою та довели свою ефективність [5, 5]. Їх доопрацювання та усунення можливих недоліків у законодавчому оформленні буде достатнім і не потребує кардинальних змін.

Наприклад, сучасна стадія порушення кримінальної справи в проекті КПК України трансформована і подача заяви або повідомлення про вчинений злочин автоматично тягнуть початок досудового розслідування (ст. 197). Таким чином, ініціювання кримінально-процесуальної діяльності покладено на особу, яка звертається із заявою чи повідомленням. Вбачається, що такий порядок є занадто спрощеним і призведе до можливих зловживань як з боку органів досудового розслідування, так і осіб, які звертаються із такими заявами чи повідомленнями [6, 210-211].

Суттєвою новелою проекту КПК України є закріплення ряду негласних слідчих дій, до яких, зокрема, належать: аудіоконтроль особи, контроль засобів зв'язку,

контроль за вчинення кримінального правопорушення, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації та інші (розділ 3, глава 3 «Негласні слідчі дії»). Проте аналіз статей у проекті КПК України щодо цього питання свідчить про певну непослідовність його розробників та колізійність деяких положень. Крім того, застосування статей на практиці потребує прийняття спеціального закону, який регулюватиме процесуальний статус осіб, яким доручається проводити негласні слідчі дії, форми взаємодії їх з особами, які доручили їм виконання вказаних дій, і багато інших питань. По суті цей закон перетвориться на чинне нині законодавство про оперативно-розшукову діяльність, призведе до дублювання вирішення окремих питань [6, 213-214].

Отже, найбільш фундаментальні ідеї нового КПК України полягають у:

- об'єднанні стадії дізнання та досудового слідства в одну стадію - досудове розслідування, зменшенні кількості суто бюрократичних в розслідуванні дій, оскільки слідство здійснює збирання інформації, а не доказів, ліквідації розподілу обов'язків між підозрюваним та обвинуваченим – вони отримують однаковий об'єм прав;

- наданні слідчим органам опроцесуалізовану можливість проводити негласні слідчі дії (те, що зараз називають оперативно розшукова діяльність), що робить їх частиною кримінального процесу;

- ролі прокурора як керівника досудовим розслідуванням, що передбачає незмінність прокурора під час проходження кримінальною справою всіх стадій, що покладає на прокурора відповідальність за результат дій у справі, а не зверхне наглядове спостереження;

- запровадженні особливих та скорочених порядків провадження в суді – наказне провадження, відновне провадження, суд присяжних, ювенальна юстиція;

- скасуванні процедури повернення справи прокурору на додаткове розслідування, яка на сьогодні по суті замінює виправдувальні вироки тощо [3].

Для успішного подолання існуючих перешкод та приведення проекту КПК України до стандартів загальновідомих міжнародних правових принципів, фундаментальних положень кримінального судочинства в демократичних країнах, на нашу думку, необхідно враховувати наступні чинники. В першу чергу, прийняття КПК України затягнеться без реформування таких органів як міліція, СБУ, прокуратура й суди. Ні для кого не є секретом, що порядність, професіоналізм, людяність та, врешті рещт, патріотизм повинні бути визначальними рисами у кадровому забезпеченні цих органів. По-друге, з цього питання повинна бути вироблена стратегічна лінія поведінки держави, кроки державних органів щодо підготовки проекту КПК України мають бути консолідованими, послідовними та виваженими. По-третє, доцільним залишається проведення різноманітних науково-практичних конференцій та «круглих столів», де можна було б по-справжньому сперечатися й шукати істину, повноцінно обговорювати недоліки і досягнення проекту КПК України. По-четверте, при розробленні проекту КПК України необхідно дотримуватися балансу приватних та публічних інтересів. Тобто, КПК України повинен як забезпечувати права особи, яка скоїла злочин, так і озброювати слідчого належною процедурою, завдяки якій можна законно розкрити злочин. По-п'яте, потрібно не забувати, що проект КПК України ще потребує доопрацювання та концептуального визначення деяких важливих положень, без яких неможливе взагалі реформування кримінального судочинства.

І останнє, – стало питання, що проводити реформування кримінального судочинства немає з ким. Але ж проект КПК України можна потужно лобіювати: не через органи прокуратури, міліції або спілки адвокатів, а через відомих

правозахисників, громадських і політичних діячів, окремих прогресивних за мисленням представників правоохоронних органів, науковців, громадські організації тощо. Для цього потрібно лише об'єднатися і діяти спільно!

Список використаних джерел:

1. Оніщук М. Новий кримінальний процесуальний кодекс суттєво посилить захист прав людини та підвищить ефективність розслідування злочинів / Оніщук Микола. - Право України. - 2009. - № 2. - С. 24-28.
2. Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання / Погорецький Микола. - Право України. - 2009. - № 2. - С. 29-35.
3. Новий КПК: новація чи авантюра? Частина I [Електронний ресурс] / Е. Шишкіна // Режим доступу: <http://politiko.com.ua/blogpost8118>
4. Проект Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/projectCriminalCodex>
5. Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства / Грошевий Юрій. - Право України. - 2009. - № 2. - С. 4-10.
6. Грошевий Ю. Актуальні проблеми кримінально-процесуальної теорії та проект КПК України / Ю. Грошевий, О. Капліна. - Право України. - 2009. - № 12. - С. 209-217.